

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária - Dr. Varga
Norbert

Magyar alkotmánytörténet

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege kollokviummal záródó előadás

Tagozat MAT-JN-17/EN

Tárgyfelelős tanszék SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Jogtörténeti Tanszék

Oktatók Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária
egyetemi tanár

Dr. Varga Norbert
egyetemi docens

Elérhetőség 6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 44. szoba
Tel/Fax: (62) 544-412
E-mail: jogtort@juris.u-szeged.hu

Tantárgyi kreditpontok 5

Követelmények az adott tantárgy követelményei a tantárgy coospace színterén

A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. Az olvasólecke elsajátítását segíti a hozzátartozó videólecke.
5. Tanulmányozza a kötelező tananyag vonatkozó részeit. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.
6. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
7. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

Államalapítás

I. Általános bevezetés

Az államalapítás fogalma alatt azt a hosszú folyamatot értjük, amíg a honfoglalást követően a törzsi-nemzetségi szervezetből – elsősorban *Szt. István politikájának* köszönhetően – a keresztény állam alapjait lefektették és ezzel a magyar királyságot megteremtették.

Ebben a történelmi folyamatban elsődleges szerepe Szt. Istvánnak volt, de apjának, Géza fejedelemnek is elvülhetetlen érdemei voltak az egységes állam alapjainak lefektetésében, ugyanakkor Szt. István halálát követően utódai – különösen Szt. László és Könyves Kálmán – politikájának volt köszönhető, hogy az *egységes, keresztény magyar királyság* fennmaradt és megszilárdult.

II. Géza fejedelem és az államalapítás kezdeti lépései

Géza felismerte – a merseburgi (933) és az augsburgi (955) csatavesztést követően –, hogy a már fennálló kora keresztény európai államok között a magyarság csak akkor maradhat fenn, ha egyrészt életmódot vált – a lovas-nomád életmódról átáll a *letelepedett, földműveléssel foglalkozó életmódra* – másrészt *kereszténnyé* válik.

Házassági politikája révén mind a belső, mind a külső béke megteremtését kívánta szolgálni. A fejedelmi törzs után a legerősebb törzsből, a *Gyula törzséből* házasodott, felesége Sarolt, az erdélyi Gyula leánya volt. Sarolt révén Géza fontos „belpolitikai” szövetségesre tett szert. A

1. Géza fejedelem ábrázolása a Képes Krónikában

házasság az ősi szokások értelmében rokonságot közvetít, rokonok között pedig tilos volt a háború. Felesége révén a kereszténység elterjesztésében is támogatót kapott, mert a Gyula törzse a bizánci rítusú kereszténységet már ismerte.

Géza később gyermekeinek is – eddig követett politikai szemléletének megfelelően – keresett házastársat. Fia, *István számára* Henrik bajor herceg, a későbbi német-római császár húgát,

Gizellát kérte feleségül. Egyik leányát a velencei doge fiához adta feleségül, másik leányát a bolgár cár fiához.

További fontos lépése volt, hogy békét kötött I. Ottó német-római császárral – *Quedlinburgi béke 973-ban* – német lovagokat hívott az országba, akik a fejedelem magánhadseregét erősítették, illetve hittérőket kért a kereszténység elterjesztésének érdekében.

Géza növelni tudta a fejedelmi törzs szállásterületének nagyságát, s magát a fejedelmi hatalmat is sikerült megszilárdítania. Ez tette lehetővé, hogy a fejedelmi székben fia, az *elszülöttség elve* szerint (primogenitura) kövesse őt.

III. Az államiság megteremtésének keretei – Szent István király uralkodása

Szent Istvánt 997-ben emelték a *fejedelmi* székbe.

Több törzsfő, előkelő, azonban nem értett egyet Géza fejedelem döntésével, s az ősi *senioratus* elvére hivatkozva *Koppány* magának követelte a fejedelmi széket.

Koppány emellett még egy ősi elvre hivatkozott: ez volt a *leviratus* elve, azaz az elhunyt fejedelem özvegy feleségét, feleségül akarta venni. (Ennek Sarolt ellentmondott.)

István a fejedelmi hadseregre támaszkodva legyőzte Koppány seregét, ami lehetővé tette számára, hogy belekezdjen az állam megszervezésének igen nehéz feladatába.

2. Benczúr Gyula Vajk megkeresztelése című festménye

Az állam megszervezésének (államalapítás) folyamata több, egymástól szinte elválaszthatatlan intézkedés végrehajtását jelentette:

- *koronázás;*
- *a magyar egyház megszervezése;*
- *a világi közigazgatási szervezet – vármegye – kialakítása;*
- *törvényalkotás.*

a) A koronázás

A 10-11. század fordulóján – Szt. István uralomra jutásának idején – Európának három hatalmi központja alakult ki. Nyugaton a *Német-Római Császárság* (I. Ottó 962), ahol a császár, Nagy Károly frank uralkodó 800-ban, Rómában bekövetkezett császárrá koronázásától

kezdve a Nyugat-Római Birodalom örökösének tekintette magát. Keleten a *Bizánci Császárság*, míg a kettő között Rómában az akkor még egységes keresztény egyház feje, a *pápa* volt.

E három hatalmi tényező között, Szt. István felismerte, hogy a magyarok csak akkor maradhatnak fenn, ha szimbolikusan is *elismerteti magát* keresztény államnak. Ezért kért koronát a pápától, aki azt megküldte, s a pápa által küldött koronával 1000 Karácsonyán királlyá koronázták az ún. *mainzi ordo* – szertartás – szerint. Ez a jele annak, hogy a keresztény Magyar Királyság megalakult.

3. Johann Nepomuk Geiger: Szt. István koronázása (litográfia)

b) Egyházszerzés

Azzal, hogy mind Géza fejedelem, mind Szt István hittérítőket hívott be az országba, lehetővé

„minden tíz falu építsen egy templomot.” (Szt. István II. törvénykönyve 1. cikk)

4. Jankovits Gyula Szent Gellért püspököt ábrázoló szobra. A püspököt Szent István nevezte ki az első csanádi püspökké.

vált – ha lassan is – a *kereszténység elterjesztése* Magyarországon. A keresztény egyház megszilárdítása érdekében, az akkor már kialakult egyetemes egyházszerzésnek megfelelően, Szt. István is belekezdett a magyar keresztény egyházszerzés létrehozásába. Ennek első lépéseként elrendelte:

Ezek képezték az egyházközségek alapjait.

A következő szervezeti egység az egyházmegyék lettek, melyek élére *püspököket állított*. (invesztitura) A hagyomány szerint Szent István tíz püspökséget szervezett, azonban ma már tudjuk, hogy ebből nyolcat ténylegesen ő szervezett, kettőt utódai alakították ki.

A tíz püspökség közül kettőt *érseki rangra* emelt – esztergomi, bács-kalocsai – ami lehetővé tette, hogy az egyetemes egyházon belül a magyar önálló szervezet legyen, hiszen az esztergomi érsek az egyházi hierarchiának megfelelően közvetlenül a pápa fennhatósága alatt állt.

„Ha valakinek az Isten tízet adott egy évben, a tizedik részt adja Istennek, és ha valaki tizedét elrejt, kilenc részt fizessen. és ha valaki a püspököknek elkülönített tizedet meglopja, mint tolvajt ítélik meg, és az ebből eredő jóvátétel teljesen a püspöké legyen.” (Szt. István II. törvénykönyve 18. cikk)

Első törvénykönyvében arról is intézkedett, hogy az egyház számára megfelelő bevételi forrás álljon rendelkezésre. Elrendelte a tized megfizetésének kötelezettségét.

c) A királyi vármegyék

Az egyházszervezéstől elválaszthatatlan a *világi közigazgatási egységeknek*, a vármegyéknek a kialakítása. Az uralkodó akaratát e szervezeti egység közbeiktatásával tudta az ország

5. A vármegyeszervezet felépítése Szent István uralkodása idején

Forrás: Font Márta: Államalapítás 970-1038. Magyarország története 2. Budapest, Kossuth Kiadó 2009. 59.

minden részén érvényre juttatni. A királyi vármegyék létrejöttét és működését ténylegesen csak a 12-13. századi forrásokból lehet visszakövetkeztetni.

Kialakulásukra vonatkozóan a mai napig több elképzelés áll fenn. A két meghatározó Györffy Györgynek és Kristó Gyulának az álláspontja.

Györffy a királyi vármegyék kialakulását a honfoglaláskor és az azt követő évtizedekben letelepedő nemzetségek és az általuk elfoglalt szállásterületekre vezeti vissza. A 13. századból rendelkezésre álló okleveles forrásokban található helynevekből jutott arra a megállapításra, hogy ahol nem található meg egy törzs vagy nemzetség neve, ott lehetett az eredeti szállásterület.

Kristó Gyula arra helyezte a hangsúlyt, hogy részben az egyházi szervezetek, részben a frank grófságok illetve a szláv várak körül szervezett várudvarok nyújthattak példát Istvánnak.

A királyi vármegye alapját a nemzetségi szállásterületek képezték. Ezek egyharmadát királyi birtokként elfoglalta, egyharmada képezte a megye területét és egyharmad maradt a nemzetségnek. Minden vármegye élére **ispánt** nevezett ki, akik kizárólag a királynak tartoztak felelősséggel. Ha az adott nemzetség támogatta István politikáját, akkor a nemzetségfőt nevezte ki ispánnak, azon nemzetségeknél, ahol ellene fordultak, más nemzetségből nevezte ki az ispánokat.

Az ispán hatásköre:

- a királynak járó adók beszedéséért,
- ő volt a megye hadseregének a feje,
- gondoskodott a királyi akarat érvényesítéséről,
- s ennek érdekében még bírói feladatot is ellátott az adott királyi vármegyében élő közszabadok és várnépek fölött.

Egy-egy egyházmegye több királyi vármegyét foglalt magába, ez lehetővé tette, hogy később Könyves Kálmán a királyi vármegyék területe szerint alakította ki a püspökségeken belül létrehozott kisebb területi egységeket, az esperességeket.

d) **A törvényalkotás**

Szent István érvényesíteni tudta, hogy az ő kezében van a törvényhozói, a kormányzati és a legfőbb bírói hatalom.

Már uralkodása elején kiadta első törvénykönyvét, amelynek rendelkezéseiben mind a kánonjog, mind a frank capitularék hatása kimutatható. Uralkodásának vége felé keletkezett a

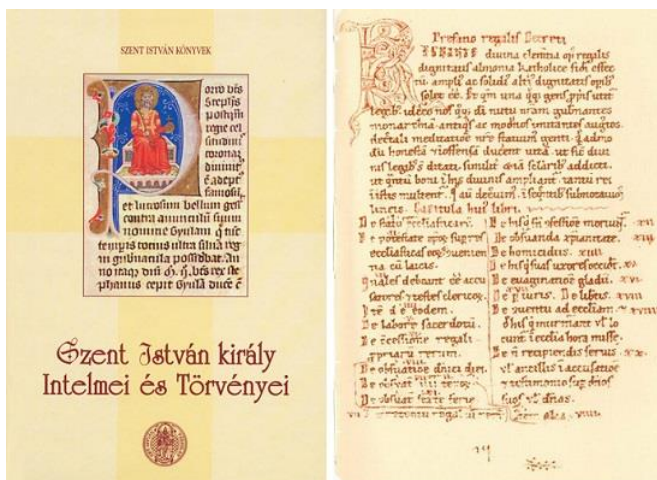
második törvénykönyve, amelyben már a magyar normák érvényesülnek elsődlegesen.

Mindkét törvénykönyv az **admonti kódexben** maradt fenn. A törvenycikkek jelentős része az egyházra vonatkozik, illetve büntetőjogi rendelkezéseket tartalmaz.

Ismerjük még fiához Imre herceghez írt **Intelmeket**, amely a korabeli királytűkrök egy kései példája. Ez azonban nem tekinthető törvénynek.

Az alábbi linken elérhetőek Szent István Intelmei:

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=03700001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei>

6. Szent István király intelmei a Szent István Társulat kiadásában

Az Intelmek alapján Szent István király a világi (királyi tanács) vagy az egyházi híveket tekinti előbbre valóknak?

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Melyek voltak Géza fejedelem a külső és a belső béke megteremtésére irányuló intézkedései?
2. Milyen trónöröklési elvek ütköztek az államalapításkor?
3. Mi a levirátus?
4. Mi volt a jelentősége a pápai koronaadományozásnak és az önálló egyházszervezetnek?
5. Hasonlítsa össze az ispán és a királyi vármegyék működését a főispán és a nemesi vármegye hatásköreivel a nemesi vármegyéről szóló olvasólecke elsajátítása után!
6. Melyek a korszak legfontosabb jogforrásai?

KÖTELEZŐ TANANYAG

-- az előadásokon elhangzottak

-- Mezey Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás)
48-54; 99-101. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmanytoritenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

AJÁNLOTT IRODALOM

KRISTÓ Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1988.
21-99. pp.

VESZPRÉMY László (szerk.): Szent István és az államalapítás. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

Online elérhető: <https://www.szaktars.hu/osiris/view/veszpremy-laszlo-szerk-szent-istvan-es-az-allamalapitas-nemzet-es-emlekezet-2002/?query=szent%20istv%C3%A1n&pg=0&layout=s>

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE